

Eurosceptycyzm skrajnej prawicy na przykładzie włoskich ugrupowań neofaszystowskich we Włoszech

Wyniki wyborów europejskich w maju 2014 roku wyraźnie potwierdzają wzrost nastrojów eurosceptycznych w krajach tak zwanej „starej Europy”. Za najbardziej spektakularny tego przejaw należy uznać zwycięstwo wyborcze skrajnie prawicowej, populistycznej i ksenofobicznej partii Front National pod przywództwem Marie Le Pen we Francji, a także ultrapravicowego ugrupowania Niepodległości Zjednoczonego Królestwa Nigela Farage’a, dążącego między innymi do wyprowadzenia Wielkiej Brytanii z UE. Partie eurosceptyczne zwyciężyły także w Danii (Duńska Partia Ludowa), Grecji (Koalicja Radykalnej Lewicy) oraz odniosły dobre wyniki w Holandii (Partia Wolności), Austrii (Wolnościowa Partia Austriacka), na Węgrzech (Jobbik) i w Niemczech (Alternatywa dla Niemiec)¹. We Włoszech istnieje kilka ugrupowań, które w swoich programach politycznych głoszą hasła antyeuropejskie: są to powstały w 2009 roku Ruch Pięciu Gwiazd komika Beppe Grillo, uważany za ugrupowanie <protestu> przeciwko tradycyjnej polityce i przede wszystkim tradycyjnym elitom politycznym; populistyczna, ksenofobiczna i etnonacjonalistyczna Liga Północna oraz nawiązująca do tradycji neofaszystowskich partia Fratelli d’Italia, która opowiada się między innymi za opuszczeniem przez Włochy strefy euro. Krytyczna wobec dotychczasowego modelu integracji jest także powstała w listopadzie 2013 roku, po rozłamie w Partito della Libertà (PDL), nowa Forza Italia Silvio Berlusconi. Celem niniejszego artykułu jest nie tyle przedstawienie koncepcji eurosceptycznych poszczególnych włoskich partii i ugrupowań politycznych, co ukazanie swoistej ewolucji, jaką przeszła w kwestii stosunku do Europy i integracji europejskiej skrajna prawica we Włoszech, nawiązująca do tradycji faszyzmu.

¹ Partie eurosceptyczne zdobyły ok. 100 mandatów (na 751) w Parlamencie Europejskim. We Francji Front National uzyskał 25% głosów, podczas gdy w Wielkiej Brytanii partia Niepodległości Zjednoczonego Królestwa otrzymała 27,5% głosów. Szerzej na ten temat zob. A. Staszczuk, *Parlament Europejski – sukces eurosceptyków: komentarz do wyników wyborów europejskich z 2014 r.*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2014, nr 166/.

1. Czym jest eurosceptycyzm? – próba definicji terminologicznej

Zdefiniowanie zjawiska eurosceptycyzmu nie jest zadaniem prostym, chociaż z samym pojęciem mamy do czynienia już od dłuższego czasu. Jak zauważył hiszpański badacz Carlos Flores Juberías, badania nad tym zjawiskiem są ciągle jeszcze w fazie początkowej, dlatego można powiedzieć, że nie istnieje jednorodna definicja eurosceptycyzmu². Sam termin został zaczerpnięty z brytyjskiej retoryki politycznej, jednak jego zastosowanie zaczęło być powszechne wraz z francuskim i duńskim referendum w 2005 roku w sprawie traktatu z Maastricht³. Nie wchodząc w kwestię szczegółowych typologii eurosceptycyzmu, gdyż jest ich kilka i to nawet przeciwstawnych, należy zaznaczyć, że definicję tego zjawiska tworzy się zazwyczaj na podstawie dwupoziomowej klasyfikacji. Z jednej strony mierząc poziom intensywności sprzeciwu wobec projektu integracji europejskiej, dokonuje się rozróżnienia między eurosceptycyzmem twardym (określanym też jako antyeuropejskość) i miękkim (eurorealizm)⁴. Pierwszy został scharakteryzowany jako protest wobec idei integracji europejskiej i Unii Europejskiej, i co za tym idzie przeciwko uczestnictwu własnego kraju w tym projekcie. Drugi natomiast określa serię zastrzeżeń wobec różnych obszarów kompetencji UE. Carlos Flores Juberías określił to jako postawę jakościową wobec niektórych aktualnych polityk Unii Europejskiej, które nie są zbieżne z interesem narodowym własnego państwa, przy czym jego przedstawiciele nie podważają zasad istnienia Unii Europejskiej i członkostwa własnego państwa w jej strukturach. Dlatego też cytowany badacz stosuje w swoich pracach pojęcie eurosceptycyzmu w odniesieniu do „soft euroscepticism”, natomiast zjawisko sprzeciwu wobec zasadniczej idei integracji europejskiej nazywa antyeurorealizmem⁵. Część badaczy jest natomiast zdania, że eurosceptycyzm powinno badać się

² Szerzej na ten temat zob. C.F. Juberías, *Antyeuropejskość i eurosceptycyzm: analiza sytuacji po rozszerzeniu Unii Europejskiej na wschód*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2007, nr 3 (37), s. 27, a także A. Moroska, *Prawicowy populizm a eurosceptycyzm*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010, s. 58.

³ Zob. S. Milner, *Introduction: A Healthy Scepticism?*, „European Integration” 2000, No. 22/, s. 1–13. Jak zauważył Krzysztof Zuba, niemal do końca lat 90. XX wieku nie było skonceptualizowanego terminu opisującego postawy przeciwne integracji europejskiej. Zdaniem Menno Spieringa określenie „eurosceptycyzm” po raz pierwszy zostało użyte na łamach „The Times” w listopadzie 1985 roku, a do szerszego obiegu weszło dopiero na początku lat 90. w okresie debaty ratyfikacyjnej nad Traktatem z Maastricht. Zob. K. Zuba, *Polski eurosceptycyzm i eurorealizm*, Uniwersytet Opolski, Opole 2006, s. 7 i R. Harmsen, M. Spiering, *Introduction: Euroscepticism and the Evolution of Europe Political Debate*, „European Studies. A Journal of European Culture, History, and Politic” 2004/1, Vol. 20, s. 15.

⁴ Takie rozróżnienie typologiczne na eurosceptycyzm „twardy” (hard) i „miękki” (soft) zaproponowali dwaj badacze Aleks Szczerbiak i Paul Taggart. Zob. A. Szczerbiak, P. Taggart, *Theorising Party-Based Euroscepticism: Problem soft Definition, Measurement and Casuality*, „Sussex European Institute Working Paper”, 3=2003, No. 69, s. 6.

⁵ Zob. C. F. Juberías, *Antyeuropejskość i eurosceptycyzm...*, s. 27–50. Podobnie też Aleksandra Moroska określiła jako „miękki eurosceptycyzm” stanowiska partii, które nie wyrażają zasadniczego sprzeciwu wobec samej idei integracji europejskiej czy też członkostwu w UE, ale prezentują zastrzeżenia wobec

nie tyle biorąc pod uwagę stopień intensywności tego zjawiska, co raczej motywację jego powstania. Należy zgodzić się tutaj z tezą badaczy Paula Taggarta i Aleksa Szczerbiaka, którzy przekonują, że sprzeciw wobec aktualnego kierunku integracji europejskiej może wyrastać z różnych postaw ideologicznych⁶. W konsekwencji, ze względu na motywację czy podłoże, na którym powstaje owe zjawisko, można wyodrębnić sprzeciw o korzeniach nacjonalistycznych, orientację ultraliberalną i lewicowo-populistyczną. Przyjmując właśnie to kryterium wyjściowe, belgijski politolog Søren Riishøj wyróżnił trzy rodzaje postaw opozycyjnych wobec aktualnego procesu integracji europejskiej:

- 1) najbardziej radykalne, które reprezentują grupy krytykujące z pozycji nacjonalistycznych, suwerennościowych, ekstremalnie prawicowych czy konserwatywnych, zarzucające tworzenie superpaństwa europejskiego prowadzącego do likwidacji niepodległości państw członkowskich i do destrukcji świadomości narodowych. Riishøj określił to stanowisko mianem eurosceptycyzmu *tradicional-conservador* lub eurosceptycyzmem nacjonalistycznym i zaliczył do tego odłamu brytyjskich konserwatystów, polskie Prawo i Sprawiedliwość, francuskie Mouvement pour la France czy Front Narodowy, belgijski Blok Flamandzki i Wolnościową Partię Austrii (FPÖ)⁷. We Włoszech reprezentatywne dla tej grupy jest stanowisko Ligi Północnej oraz funkcjonującej w latach 1946–1995 partii neofaszystowskiej Włoski Ruch Społeczny, a obecnie Fratelli d'Italia.
- 2) partie, które przyjęły hasła walki z korupcją i biurokracją, występującymi w Unii Europejskiej, a także z jej wyalienowaniem i dystansem do obywateli europejskich. To tak zwany eurosceptycyzm liberalno-konserwatywny czy też ultraliberalny. Do tego bloku belgijski badacz zaliczył ugrupowania o różnym profilu ideologicznym, które w imię prawdziwego europeizmu domagają się realnej i partycypacyjnej demokracji, która rozwiązałaby problem deficytu biurokracji w Unii Europejskiej. Formacje tego typu w znakomitej większości mają charakter mniejszościowy i krótką historię, często skupione są wokół outsidera polityki narodowej. Występują

jednego lub wielu aspektów integracji europejskiej, co w efekcie prowadzi do częściowej lub warunkowej opozycji wobec UE. W konsekwencji opozycja może się wyrażać poprzez chęć obrony interesu narodowego jako wartości nadrzędnej, która pozostaje w niezgodzie z kierunkiem rozwoju UE. Zob. A. Moroska, *op. cit.*, s. 58. Taką typologię zakwestionowali natomiast Petr Kopecný i Cas Mudde, twierdząc, że termin „eurosceptycyzm” jest błędnie przypisywany wielu partiom i ideologiom, gdyż stosuje się go zarówno do ugrupowań, które są w istocie proeuropejskie, a jedynie wyrażają krytykę wobec np. sposobu funkcjonowania UE, jak i do tych, które są zdecydowanie antyeuropejskie, ponieważ sprzeciwiają się jakiegokolwiek formie integracji. Zob. P. Kopecný, C. Mudde, *Two Sides of Euroscepticism. Party Position on European Integration in East Central Europe*, „European Union Politics” 2002, No. 3, s. 300.

⁶ Zob. A. Szczerbiak, P. Taggart, *Parties, Positions and Europe: Euroscepticism in the EU Candidate States of Central and Eastern Europe*, „Sussex European Institute Working Paper” 2001, No. 46, s. 10.

⁷ Zob. S. Riishøj, *Europeanisation and Euro-scepticism. Experience from Poland and the Czech Republic*, „Central European Political studies Review” 2004, No. 6/4, s. 36–37.

przede wszystkim w demokracjach skonsolidowanych. Do tego typu ugrupowań można zaliczyć: austriacką Listę Hansa Petera Martina, szwedzką Listę Czerwcową czy ugrupowania holenderskie Europa Trasparente⁸, a we Włoszech – Ruch Pięciu Gwiazd Beppe Grillo i nowe ugrupowanie Forza Italia Silvio Berlusconi.

- 3) do trzeciej grupy należą ugrupowania, które reprezentują eurosceptycyzm lewicowo-populistyczny, podkreślające antyspołeczny charakter aktualnego procesu integracji Unii Europejskiej. Z perspektywy socjokomunistycznej połączonej z populizmem UE widziana jest jako bastion wielonarodowego kapitalizmu. Tę postawę można przypisać większości partii komunistycznych starej i nowej Europy, takich jak niemiecka Die Linke, włoska Partia Odbudowy Komunistycznej, Komunistyczna Parta Grecji (KKE), Francuska Partia Komunistyczna (PCF), hiszpańska Zjednoczona Lewica (IU), czeska Partia Komunistyczna, a także ugrupowania ekologiczne w Belgii i Szwecji. W ostatnich wyborach do PE do tej grupy należy zaliczyć włoską Listę Tsipras, występującą także pod nazwą „Inna Europa z Tsiprasem”.

2. Włoski Ruch Społeczny a Europa

Neofaszyzm ma we Włoszech długie tradycje. Pierwsza i największa partia polityczna o charakterze neofaszystowskim Movimento Sociale Italiano (Włoski Ruch Społeczny) powstała w grudniu 1946 roku i została utworzona przez byłych aktywistów Włoskiej Republiki Społecznej z lat 1943–1945: Giorgio Almirantego, który był też pierwszym przywódcą partii, Pino Romualdiego, Arturo Micheliniego i Augusto De Marsanicha. Można stwierdzić, że w Italii już w 1946 roku nastąpił odwrót od polityki represyjnej wobec faszystów, aczkolwiek MSI przez dłuższy czas, aż do 1994 roku, znajdował się raczej w izolacji politycznej⁹. Było to ugrupowanie jawnie nawiązujące do

⁸ *Ibidem*, s. 38

⁹ Faktem jest, że prowadzona po II wojnie światowej we Włoszech akcja *epurazione* (oczyszczanie) miała na celu wykorzenie faszyzmu. Znalazło to wyraz w XII artykule Konstytucji Republiki Włoskiej, który zabraniał ponownego tworzenia w jakiegokolwiek formie rozwiązanej partii faszystowskiej oraz pozbawienie na 5 lat czynnych i biernych praw wyborczych eksgerarchów faszystowskich. Na temat neofaszyzmu w powojennych Włoszech istnieje dość bogata literatura. Wśród najważniejszych opracowań wymieniam przykładowo: P. Ignazi, *Il polo escluso. Profilo storico del Movimento Sociale Italiano*, Il Mulino, Bologna 1989; *idem*, *Postfascisti. Dal Movimento sociale italiano ad Alleanza Nazionale*, Il Mulino, Bologna 1994; G. Parlato, *Fascisti senza Mussolini. Le origini del neofascismo in Italia, 1943–1948*, Il Mulino, Bologna 2006; S. Setta, *La Destra nell'Italia del dopoguerra*, Laterza, Roma-Bari 2001; A. Baldoni, *La destra in Italia 1945–1969*, Pantheon, Roma 2000; P. Rosenbaum, *Il nuovo fascismo. Da Salò a Almirante*, Feltrinelli, Milno 1975, a w Polsce: M. Bankowicz, *Faszyzm po faszyzmie. Włoski Ruch Społeczny (MSI) na scenie politycznej powojennych Włoch*, „Politeja” 2006, t. V, s.52–65, a także ten sam artykuł w rozszerzonej postaci, [w:] M. Bankowicz, *Niedemokratyzmy*, WUJ, Karłów 2011, s. 163–186.

tradycji oraz ideologii faszystowskiej¹⁰ i odznaczające się skrajnym antykomunizmem. Jak słusznie zauważył krakowski politolog Marek Bankowicz, program MSI nawiązywał do programu Faszystowskiej Partii Republikańskiej przyjętej na kongresie w Weronie w listopadzie 1943 r, który przywracał faszyzm w jego pierwotnej postaci jako ruch republikański, rewolucyjny i społecznie lewicowy. Głosił więc hasło „socjalizmu narodowego”, postulował zbudowanie we Włoszech „narodowego państwa pracy” opartego na wzorcach syndykalistyczno-korporacyjnych jako alternatywę dla kapitalizmu i komunizmu. Krytykował również burżuazję i kapitalistyczny wyzysk, odrzucał demokrację parlamentarną, chcąc zastąpić ją „kwalifikowaną demokracją wyborców”, a poprzez gloryfikację narodu włoskiego, który miał wnieść do kultury i cywilizacji europejskiej więcej niż jakakolwiek inna nacja europejska, nawiązywał do radykalnego nacjonalizmu¹¹.

Stosunek Włoskiego Ruchu Społecznego do idei zjednoczonej Europy należy uznać za dość złożony. Trzeba podkreślić, że faszyzm miał zasadniczo charakter antyeuropejski. Koncepcje federacji europejskiej, zbudowanie Stanów Zjednoczonych Europy jako najlepszego środka na zapewnienie trwałego pokoju w Europie, którą postulowali już w okresie dwudziestolecia międzywojennego przedstawiciele włoskiego antyfaszyzmu, między innymi liberałowie (Luigi Einaudi, Benedetto Croce), chadecji (Luigi Sturzo) i lewicy (Carlo Rosselli, Ernesto Rossi oraz Filippo Turatti), były w zasadniczej sprzeczności z doktryną faszyzmu, głoszącą hasła skrajnie nacjonalistyczne, militarystyczne i imperialistyczne. Po wojnie głównym rzecznikiem polityki proeuropejskiej stała się znajdująca się u władzy (aż do 1992 roku) partia chadecka o tradycjach antyfaszystowskich, której aż do 1953 roku przewodził Alcide De Gasperi¹². Nie bez znaczenia dla wyklarowania stanowiska MSI wobec procesu integracji europejskiej były zmiany w kierownictwie partii, które nastąpiły z początkiem lat 50. Były one zasadniczo wynikiem toczącego się już od końca lat 40. sporu pomiędzy dwoma nurtami w partii, a mianowicie radykałami, którym przewodniczył Giorgio Almirante i którzy manifestowali wierność wobec tradycji faszyzmu oraz sprzeciwiali się członkostwu Włoch w NATO a skrzydłem umiarkowanym kierowanym przez Augusto De Marsanicha, dążącym do przełamania izolacji ruchu poprzez otwarcie na obóz rządzący krajem i nawiązaniem

¹⁰ Wyrazem inspiracji faszystowskich były na przykład organizowane corocznie (28 października) wiece w celu uczczenia Marszu na Rzym, używanie typowo faszystowskiego zwrotu „camerata”, rzymskiego pozdrowienia i faszystowskich pieśni, a symbolem ugrupowania była włoska trójkolorowa flaga w kształcie płomienia nad katafalkiem, która symbolizować miała Feniksa unoszącego się z popiołów Mussoliniego.

¹¹ Zob. M. Bankowicz, *Faszyzm po faszyzmie...*, s. 55.

¹² W okresie rządów De Gasperiego Włochy przystąpiły do Planu Marschala, poparły Plan Schumana, przystępując do Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, a także zadeklarowały poparcie dla Planu Plevena utworzenia Europejskiej Wspólnoty Obronnej. Szerzej na ten temat zob. A. Varsori, *La Cenerentola d'Europa? L'Italia e l'integrazione europea dal 1947 a oggi*, Rubbettino, Soveria Mannelli 2010, s. 50–158.

kontaktów z chadecją. Zwolennicy De Marsanicha popierali proatlantyckie zaangażowanie kraju, traktując je jako ważny element batalii z komunizmem. W konsekwencji postrzegali Pakt Atlantycki jako jedyny, który mógł stać się skuteczną zaporą dla Europy Zachodniej przed zalewem „barbarzyństwa komunistycznego”¹³. Byli także gotowi wyeliminować z programu ugrupowania elementy nawiązujące do skrajnego faszystowskiego. Po ostatecznym zwycięstwie De Marsanicha w styczniu 1950 roku na stanowisku sekretarza politycznego partii nastąpił wyraźny zwrot MSI w kierunku bardziej umiarkowanym. Jak zauważył Marek Bankowicz, Włoski Ruch Społeczny z ruchu otwarcie faszystowskiego stał się ugrupowaniem neofaszystowskim, które hołubi tradycję faszystowską, ale w relacjach ze światem zewnętrznym woli określać się jako formacja prawicowa, nacjonalistyczna i antykomunistyczna. Pod wodzą nowego sekretarza zainicjowano strategię „legitymizacji partii” i „włączania jej w system”¹⁴. Wyrazem tej polityki była między innymi wizyta delegacji Włoskiego Ruchu Społecznego (w skład której weszli Arturo Michelini, Gianni Roberti i Enrico Franza) u prezydenta Luigi Einaudiego w kwietniu 1950 r. oraz zainicjowane rozmowy z premierem Alcide De Gasperim, w czasie których Włoski Ruch Społeczny przedstawiał się jako siła narodowa, walcząca w obronie cywilizacji chrześcijańskiej i przeciwko materializmowi komunistycznemu¹⁵. W świetle tej polityki należy zinterpretować poparcie udzielone przez MSI dla podpisanych w 1958 roku traktatów rzymskich, które miały fundamentalne znaczenie w procesie integracji europejskiej i *de facto* były dziełem znajdującej się u władzy we Włoszech chadecji.

Proces realizowania umiarkowanej linii politycznej uległ dalszemu pogłębieniu po wyborze w 1954 r. na sekretarza MSI Arturo Micheliniego, który wzorem swojego poprzednika lansował strategię porozumienia z innymi ugrupowaniami prawicowymi, a w szczególności z Chrześcijańską Demokracją, w celu przeciwstawienia się wpływowi komunistów i niedopuszczenia ich do rządów we Włoszech. Z początkiem lat 60. linia umiarkowana, lansowana przez Micheliniego, znalazła się jednak w kryzysie, a do ofensywy przystąpił radykalny odłam partii, który zarzucał MSI zdradę tradycji i ideałów faszystowskich. Pojawił się wówczas nurt agresywnego neofaszystwu, reprezentowany przez takie ugrupowania jak Front Narodowy (Fronte Nazionale), Awangarda Narodowa

¹³ Zob. P. Ignazi, *Postfascisti?...*, s. 18–19.

¹⁴ Zob. Bankowicz, *Faszyzm po faszyzmie...*, s. 56

¹⁵ Część środowisk chadeczkich była gotowa porozumieć się w niektórych sprawach z MSI. Wyrazem tego była tzw. „operacja Sturzo” (operazione Sturzo), kiedy przed wyborami gminnymi w Rzymie w 1952 r. część rzymskiej DC przy poparciu Watykanu była skłonna zawrzeć porozumienie z MSI i monarchistami. Perspektywa współpracy z faszystami zbulwersowała jednak większość Chrześcijańskiej Demokracji i operacja Sturzo nie doszła do skutku. Gotowość współpracy z faszystami zadeklarowali tylko monarchiści, ale i tym razem nie obeszło się bez starć wewnętrznych w łonie MSI, gdyż niektórzy Missini uważali, że z monarchistami nie można współpracować, bo to oni zdradzili Mussoliniego w 1943 r. *Ibidem*, s. 56.

(Avanguardia Nazionale) i Nowy Porządek (Ordine Nuovo), które skupiały byłych „mis-sinów” gotowych do spiskowania przeciwko istniejącemu łaadowi ustrojowemu i organizowaniu akcji terrorystycznych. W tych środowiskach ekstremistycznych narodziły się nawet plany przeprowadzenia zamachu stanu we Włoszech¹⁶. Należy zaznaczyć, że niektóre ze wspomnianych ugrupowań (jak Front Narodowy, Nowy Porządek) funkcjonują do dziś, głosząc hasła skrajnie nacjonalistyczne i antyeuropejskie, odgrywają jednak marginalną rolę (niespełna 1% poparcia) na włoskiej scenie politycznej¹⁷.

W 1969 roku po śmierci Arturo Micheliniego jego miejsce zajął ponownie Giorgio Almirante, uchodzący za głównego przedstawiciela i przywódcę obozu faszystowskich nostalgików. Almirante opracował program prawicy narodowej, oznaczający kompromis pomiędzy wiernością faszystowskiej tradycji a koniecznością otwarcia się na zewnątrz. Nowy lider zamierzał skonsolidować poparcie ze strony niezadowolonych grup społecznych z południa Włoch, stanowiących tradycyjny elektorat MSI i konserwatywnej klasy średniej z północy, która do tej pory dystansowała się od ruchu. Dlatego też w licznych wystąpieniach publicznych podkreślał, że MSI miał być nie tylko alternatywą dla komunistów i lewicy, ale również prawicową alternatywą dla rządzącego układu. Nowa strategia MSI przyniosła oczekiwane wyniki. Podczas wyborów administracyjnych w 1971 r., w których partia po raz pierwszy zaprezentowała się jako Włoski Ruch Społeczny – Prawica Narodowa (MSI-DN – Movimento Sociale Italiano – Destra Nazionale), otrzymała 13,9% głosów. W 1972 r. neofaszyści wchłonęli także zmarginalizowaną partię monarchistyczną. Jak słusznie zauważył Marek Bankowicz, MSI-DN jako prawica narodowa podkreślał swój konserwyzm i przywiązanie do tradycyjnych wartości. Wielu członków manifestowało głęboki katolicyzm, występując przeciwko projektowi ustawy o dopuszczalności aborcji, a podczas ogólnonarodowej debaty poprzedzającej referendum w sprawie legalizacji rozwodów, która odbyła się wiosną 1974 r., MSI-DN gwałtownie sprzeciwił się takiemu rozwiązaniu. Z drugiej strony jako „ruch siły i porządku” MSI-DN potępiał przestępczość, domagając się przywrócenia we Włoszech kary śmierci, organizowała kampanie antymafijne i podkreślała zasługi Mussoli-

¹⁶ Konkretnie próby zamachu stanu podjęto latem 1964 r. w chwili rządowego przesilenia, kiedy to planował przeprowadzić go komendant karabinierów gen. Giovanni De Lorenzo. Ostatecznie jednak jego zamierzenia udaremniła seria artykułów opublikowanych na łamach „Espresso”. W grudniu 1970 roku kolejną próbę przewrotu podjął tak zwany czarny książę, były członek MSI, Junio Valerio Borghese. Szerzej na ten temat zob. P. Ignazi, *Postfascisti?...*, s. 32–34.

¹⁷ Najsilniejszym z ugrupowań skrajnie prawicowych o charakterze neofaszystowskim we Włoszech jest założone w 1997 roku przez Roberto Fiore i Massimo Morsello – Forza Nuova. Roberto Fiore, związany z odłamek terrorystycznym skrajnej prawicy, tak zwanym „Terza posizione”, działającym w latach 70. i odpowiedzialnym między innymi za podłożenie bomby na dworcu w Bolonii 2 sierpnia 1980 roku, gdzie poniosło śmierć 85 osób i 218 zostało rannych, żeby uniknąć aresztowania, musiał szukać schronienia w Londynie. Skazany zaocznie na 5 i pół roku więzienia za działalność terrorystyczną, w wyniku amnestii już na wiosnę w 1999 roku mógł powrócić do Włoch.

niego w walce z tą organizacją¹⁸. Należy pamiętać jednak, że lata 70., które przeszły do historii jako „lata ołowiu” („anni di piombo”) we Włoszech, naznaczone były licznymi zamachami terrorystycznymi, dokonywanymi zarówno przez ekstremistów czerwonych, jak i czarnych – neofaszystowskich, od których MSI-DN nigdy nie zdystansował się oficjalnie¹⁹. Taka postawa poważnie nadszarpnęła wizerunek partii i podała w wątpliwość formułę prawicy narodowej. W konsekwencji w latach 1976–87 MSI-DN przechodził kryzys polityczny, zmalała liczba głosów w kolejnych wyborach, a wielu członków zrezygnowało z legitymacji partyjnej. Niepowodzenia skłoniły MSI-DN do „powrotu do źródeł”, co spowodowało polityczną radykalizację i powrót nostalgii za faszyzmem. Wzmocniono krytykę „zdegenerowanego parlamentaryzmu”, który chciano zastąpić systemem korporacyjnym, sprzężonym silną władzą wykonawczą. Zrezygnowano z poszukiwania sojuszników wedle hasła Almirante: „im więcej wrogów, tym więcej honoru”²⁰.

3. Projekt Eurodestra w koncepcji Giorgio Almirante

W 1978 roku, tuż przed pierwszymi powszechnymi, bezpośrednimi wyborami do Parlamentu Europejskiego, MSI-DN wraz z francuską Parti des Forces Nouvelles Jean Luois Tixiera-Vignacoura i Pascala Gauchona, hiszpańską Fuerza Nueva Blas Piñara stało się promotorem utworzenia sojuszu sił skrajnej prawicy w Strasburgu. Twórcą idei był Giorgio Almirante, który w swoim projekcie stworzenia grupy Eurodestra wziął przede wszystkim pod uwagę partie pochodzące z krajów basenu Morza Śródziemnego, gdzie silnie zakorzenione były tradycje łacińskie, a mianowicie z Hiszpanii (gdzie w 1976 roku powstał ruch Fuerza Nueva Blasa Piñara Lopeza) i Francji (gdzie w 1974 roku Pascal Gauchon utworzył Parti des Forces Nouvelles). Idea Eurodestra miała być także odpowiedzią na projekt eurokomunizmu Enrico Berlinguera, Georges Marchaisa i Santiago Carillo, a zarazem reakcją na istniejący sojusz europejskich sił umiarkowanych – Unione democratica europea (UDE), skupiający niemieckich chadeków, francuskich gaullistów i konserwatystów brytyjskich. Program Eurodestra został przyjęty na I kongresie śródziemnomorskiej skrajnej prawicy, z udziałem liderów włoskiej MSI, hiszpańskiej FN i francuskiej PFN w Rzymie 21 kwietnia 1978 roku, po serii wcześniejszych rozmów

¹⁸ W wyborach parlamentarnych w 1972 r. MSI-DN uzyskał poparcie 8,7 % głosów, co przyniosło mu 55 deputowanych w Izbie Deputowanych i 26 senatorów. W latach 1969–72 liczba członków wzrosła o 49,4%, a w jej szeregach znalazło się 420 tys. osób. Zob. M. Bankowicz, *Faszyzm po faszyzmie...*, s. 59.

¹⁹ W oczach opinii publicznej MSI po podłożeniu przez ekstremistów prawicowych bomb w czasie manifestacji na Piazza della Loggia w Brescii w maju 1974 roku i w pociągu Italicus w sierpniu 1974 roku znalazł się na ławie oskarżonych jako współnik i inspirator terrorystów. Faktem jest, że w latach 1969–1971 ponad 160 członków i sympatyków MSI oraz przybudówek młodzieżowych tej partii zostało aresztowanych za działalność terrorystyczną. Zob. P. Ignazi, *Il polo escluso...*, s. 170.

²⁰ Zob. M. Bankowicz, *Faszyzm po faszyzmie...*, s. 60.

w Paryżu i Madrycie. Opierał się on zasadniczo na trzech punktach: 1) apelu do wszystkich sił prawicowych w Europie, a w szczególności do środowisk młodzieżowych, żeby stawiły opór przeciwko „natarciu komunistycznego terroru” na kontynencie europejskim²¹. Należy pamiętać, że we wszystkich krajach założycielskich projektu w latach 70. działały na szeroką skalę grupy terrorystyczne o charakterze skrajnie lewicowym, jak Action Directe we Francji, Eta w Hiszpanii i Czerwone Brygady we Włoszech. Koncepcja Eurodestra została następnie dopracowana podczas manifestacji w Neapolu i w Paryżu w haśle programowym „prawica równa wolności, komunizm równy terroryzmowi”. Almirante wyróżnił zasadniczo dwóch wrogów swojego programu: 1) terroryzm lewicowy związany nierozłącznie z polityką imperialistyczną ZSRR, a także 2) ideologię eurokomunizmu, która w latach 70. stała się popularna w Europie Zachodniej. Przedstawiał także socjaldemokrację europejską jako „konia trojańskiego” komunizmu. Jednocześnie deklarował gotowość współpracy z „europejskimi siłami politycznymi, nie tylko prawicowymi, które głoszą walkę z komunizmem w wersji marksistowskiej i eurosocjalizmem, w imię zagwarantowania wolności narodów europejskich”²². Należy tu jednak zaznaczyć, że w koncepcji Almirante integracja środowisk skrajnej prawicy europejskiej miała gwarantować pełną „autonomię narodową i polityczną każdego z członków”. W czasie kampanii wyborczej do Parlamentu Europejskiego, a w szczególności podczas wystąpień na Sycylii, lider MSI wymienił wśród wrogów Eurodestra także mafię, uważając tę organizację za „zbrojne ramię reżimu demokratycznego” we Włoszech. Apelował do sił syndykalnych, które „nie odnajdywały się w systemie komunistycznym, ideologii marksistowskiej i idei walki klasowej”, żeby zawiązały „wspólny europejski pakt społeczny łączący wszystkie siły pracy i produkcji”. Ostatecznym celem projektu miało być powstanie silnej Europy, zdolnej oprzeć się presjom ze strony ZSRR i zrealizować program odrodzenia oraz zjednoczenia narodów europejskich. Zakładał on jednocześnie krytykę programu federalizmu europejskiego, ponieważ jak deklarowano: „Europa nie może być jedynie super-parlamentem który wyraża przeciwieństwa wewnętrzne poszczególnych państw członkowskich”, ani „wspólnym rynkiem, który

²¹ Walka z komunizmem jako główny cel działalności grupy została przedstawiona w dekalogu antykomunistycznym Eurodestra opracowanym przez Giorgio Almirante w czasie manifestacji na Plaza de Toros w Madrycie 18 lipca 1978 roku. Główne punkty dekalogu głosiły, że: 1) komunizm jest wrogiem globalnym, którego należy zwalczać wszystkimi możliwymi środkami, 2) komunizm jest „antykościołem”, przeciwko któremu należy poprowadzić krucjatę, 3) komunizm jest trucizną dla ducha i ciała, dlatego należy zwalczać go odpowiednim modelem cywilizacyjnym 4) komunizm ma swoich popleczników, do których należy zarówno socjalizm, jak i kapitalizm, 5) komunizm jest zjawiskiem ogólnoświatowym i należy zwalczać go na skalę międzynarodową, 6) komunizm jest przemocą, 7) komunizm jest terrorem, 8) komunizm jest walką klasową 9) komunizm jest środkiem imperializmu i neokolonializmu sowieckiego, 10) komunizm jest antyreligią materialistyczną, którą należy zwalczać religią ducha. Cyt. za G. Almirante, *Intervista sull' Eurodestra*, cura di M. Rallo, Ed. Thule, Palermo 1978, s. 33–36.

²² Zob. G. Azzolini, *Il MSI trova alleati in Francia e Spagna*, „Il Giornale”, 21 aprile 1978, s. 10, a także *L'appello dei lavoratori dell' Eurodestra*, [w:] G. Almirante, *op. cit.*, s. 41–43.

nie chroni interesów ekonomicznych swoich członków”, ani „związkiem państw pozbawionych swojej potęgi i narażonych na spekulacje polityczne i finansowe mocarstw światowych”²³. Gotowy manifest Eurodestra został przedstawiony na spotkaniu w Marsylii od 10 do 12 listopada 1978 r. oraz w Madrycie 18 listopada 1978 r. i opierał się na koncepcji „Europy nacjonalizmów” („pojmujemy Europę jako Europę narodów”), którą przeciwstawiano „Europie liberałów”, znajdującej się w fazie zmierzchu, niezdolnej do stawienia czoła kryzysowi energetycznemu lat 1973–1974, współzawodnictwu ekonomicznemu ze Stanami Zjednoczonymi i Japonią ani zagrożeniu ze strony ZSRR: „Jesteśmy Europejczykami ponieważ jesteśmy nacjonalistami” – ogłosił Almirante²⁴.

Wyniki wyborów europejskich w 1979 roku okazały się jednak rozczarowujące dla twórców projektu. We Francji Parti des Forces Nouvelles zdobyła jedynie 1,3%, we Włoszech MSI-DN – 5,4% i jako jedyna wśród wszystkich wspomnianych ugrupowań wprowadziła do PE czterech deputowanych, którzy ostatecznie znaleźli się w grupie niezależnych²⁵.

Kolejny etap w dziejach projektu Eurodestra rozpoczął się w 1984 roku. Lata 80. przyniosły pogłębiający się kryzys tożsamości MSI, które przyzwyczajone do długiej izolacji politycznej i twardej opozycji w stosunku do systemu politycznego I Republiki nie było przygotowane do sformułowania konkretnych propozycji politycznych, pomimo wyraźnych sugestii ze strony rządzącej partii socjalistycznej (PSI) Bettino Craxiego²⁶. We Francji nastąpił ostateczny upadek partii Gauchona, przy jednoczesnym stopniowym wzroście poparcia dla Front National Jean Marie Le Pena²⁷. Jak podaje włoski

²³ Zob. G. Almirante, *op. cit.*, s. 10.

²⁴ Zob. *Guida al MSI-DN. L'alternativa in Movimento*, a cura dell'Ufficio stampa del MSI –DN, Roma 1984, s. 93–94.

²⁵ W Hiszpanii, gdzie nie odbyły się wybory europejskie, FN w wyborach do Kortezów zdobywała jedynie 1,5%. Cyt. za M. Cuzzi, *L'Eurodestra: i rapporti tra il MSI –DN e l'estrema destra francese (1978–1994)*, [w:] M. Antonioli, A. Moioli, M. Cuzzi, *Saggi storici in onore di Romain H. Rainero*, Franco Angeli, Milano 2005, s. 226.

²⁶ Z początkiem lat 80. dzięki działalności historyka Renzo De Felice uległ zmianie sposób postrzegania faszyzmu w historiografii, powstała Włoska Nowa Prawica pod przywództwem Marco Tarchi, a także zakończył się okres terroryzmu i neofaszystowskiego terroru. O zmienionym klimacie politycznym świadczy fakt, iż nowy premier Bettino Craxi złożył przedstawicielom MSI propozycję konsultacji kształtu nowego rządu, w zamian za co Almirante obiecał „konstruktywną opozycję” w parlamencie. Niemniej jednak MSI, przyzwyczajony do 30-letniej izolacji politycznej, nie był w stanie przejść transformacji z „fazy protestu do konkretnych propozycji”, jak głosił slogan XIV Kongresu MSI obradującego w Rzymie od 29 listopada do 2 grudnia 1984 r. („dalla protesta alla proposta”). Szerzej na ten temat zob. P. Ignazi, *Postfascisti?...*, s. 66–68.

²⁷ Powstała w 1972 roku z połączenia partii Ordre Nouveau i mniejszych grup o charakterze katolicko-tradycjonalistycznym partia Front National Jean-Marie Le Pena przez ponad 10 lat pozostawała w izolacji politycznej. Dopiero począwszy od 1983 roku zdobyła znaczącą pozycję na francuskiej scenie politycznej uzyskując najpierw w wyborach samorządowych, a następnie europejskich w 1984 roku około 10% poparcia. Szerzej na ten temat zob. P. Ignazi, *L'estrema destra oggi in Europa*, [w:] *La nuova Destra. Movimenti radicali in Europa*, Istituto storico della resistenza e dell'età contemporanea, Ravenna 2008, s. 11.

historyk Marco Cuzzi, zbliżenie MSI-DN do ugrupowania Le Pena zainauguowała seria artykułów opublikowanych w maju 1984 roku na łamach „Secolo d’Italia”. Korespondent głównego organu MSI w Paryżu Massimo Magliaro, przedstawiając włoskim czytelnikom fenomen Frontu Narodowego, zwracał uwagę na zbieżności w programach obu partii skrajnie prawicowych²⁸. Kwestia przymierza Almirante i Le Pena nie była jednak dziełem łatwym, zważywszy, że lider MSI nie do końca akceptował idee ksenofobiczne i rasistowskie Le Pena, a w szczególności prowadzoną przez niego krucjatę z nielegalną emigracją. Ostatecznie MSI-DN i FN znalazły linię porozumienia we wspólnej walce z korupcją i przerostem biurokracji w krajach Wspólnoty Europejskiej, włączeniem w jej struktury Hiszpanii i Portugalii, a także deklarując poparcie dla dalszego rozszerzenia Wspólnoty na wschód, o kraje zza żelaznej kurtyny, „wyzwolone z komunizmu”. Do nowej „Eurodestry”, bazującej na współpracy MSI-DN i FN, przyłączyła się także grecka skrajnie prawicowa partia byłego dyktatora George Papadopoulosa Ethniki Politiki Enois (EPEN). Almirante liczył także na przystąpienie do projektu hiszpańskiej partii byłego ministra frankistowskiego Fraga Iribarne Alianza Popular, do czego jednak ostatecznie nie doszło. Wyniki wyborów europejskich 17 czerwca 1984 roku okazały się zdecydowanie bardziej satysfakcjonujące dla grupy sił skrajnie prawicowych. Front National zdobył 10 miejsc w Strasburgu, podczas gdy MSI-DN otrzymał około 6,47% poparcia, wprowadzając 5 deputowanych, a grecka EPEN – 1 posła. Grupa Eurodestra, licząc 16 posłów, pochodzących z trzech krajów Wspólnoty, mogła utworzyć własną grupę parlamentarną. Grupa Prawicy Europejskiej (Group of the European Wright), powstała oficjalnie 24 lipca 1984, była uważana za grupę nacjonalistycznej skrajnej prawicy, głoszącej hasła walki z komunizmem i „jego poplecznikami”. Jej założycielami byli Georgio Almirante, Jean Marie Le Pen oraz grecki lider Epen Dimitriadis, aczkolwiek przewodniczącym ugrupowania został Jean Marie Le Pen, a wiceprezesami Pino Romualdi, Olivier Léfèbre D’Ormesson i Chrysanthos Nicolais Dimitriadis. Grupa funkcjonowała w latach 1984–1989, chociaż największy okres swojego powodzenia przeżyła w latach 1985–1987. Na pierwszym kongresie europejskiej skrajnej prawicy, który odbył się pod przywództwem Le Pena w Rzymie w 1985 roku, oprócz zagrożenia ze strony ZSRR i międzynarodowego komunizmu podjęto także problem nielegalnej emigracji spoza Wspólnoty, denazalizacji i zagrożenie upadkiem moralnym i społecznym „starej Europy”, przy jednoczesnej eksplozji demograficznej imigrantów z Afryki. W czasie publicznej debaty poruszono także kwestie ważne dla MSI, a mianowicie problem zlikwidowania azylu politycznego w krajach Wspólnoty, umożliwienie ekstradycji podejrzanych o terroryzm i przywrócenie kary śmierci²⁹.

²⁸ Zob. M. Cuzzi, *L’Eurodestra...*, s. 228.

²⁹ Zob. *Almirante e Le Pen è solida La Destra Europea*, „La Repubblica”, 12 kwietnia 1995, s. 4.

Koniec lat 80. przyniósł dość radykalne zmiany w łonie MSI. Almirante zmarł w maju 1988 roku, przekazując przed śmiercią w grudniu 1987 roku przywództwo MSI-DN swojemu młodemu protegowanemu, wówczas 35-letniemu Gianfranco Finiemu, sekretarzowi młodzieżowej przybudówki MSI – Frontu Młodzieży. Fini początkowo kontynuował linię polityczną swojego mistrza, próbując przekonać do siebie elektorat skrajnie prawicowy. Rewitalizował koncepcję prawicy narodowej, definiując MSI-DN jako formację narodową i konserwatywną, a także ogłosił program „Faszyzm 2000”, który opierał się na założeniu, że faszyzm w epoce kryzysu współczesnych ideologii miał jeszcze wiele do zaoferowania. Poza tym wychwalał Mussoliniego jako największego męża stanu XX wieku, a także deklarował, że należało znaleźć tzw. trzecią drogę pomiędzy komunizmem a kapitalizmem. Początkowo przystąpił do grupy Eurodestra, popierając znacznie bardziej niż Almirante stanowisko ksenofobiczne Le Pena i atakując zjawisko nielegalnej imigracji, domagając się nawet usunięcia z Włoch 1,7 mln nielegalnych imigrantów spoza Wspólnoty Europejskiej.

Z końcem lat 80. do grupy Eurodestra w Strasburgu przyłączyła się także północno-irlandzka Ulsterska Partia Unionistyczna (Ulster Unionist Party), niemieccy Republikaner oraz belgijski Blok Flamandzki. 29 i 30 kwietnia 1989 roku odbył się w Grenadzie Kongres Konfederacji Młodych Nacjonalistów Europejskich (Confederazione dei movimenti giovanili delle Destre Europee), skupiających organizacje młodzieżowe europejskiej skrajnej prawicy, w której uczestniczyły m.in. przybudówka FN Front National de la Jeunesse, Fronte della Gioventù, a także ruchy związane z EPEN i Frente Nacional i młodzi republikanie niemieccy³⁰. Tuż przed wyborami do PE 18 maja 1989 roku w Strasburgu odbyła się też manifestacja europejskiej skrajnej prawicy, zakończona konferencją z udziałem trzech liderów Gianfranco Finiego, Jean-Marie Le Pena i Chrysanthosa Dimitriadisa, w czasie której przedstawiono program pt. *Svegliati Europa! (Obudź się Europo!)*, opierający się zasadniczo na trzech punktach: 1) idei zbudowania silnej Europy, otwartej na kraje zza żelaznej kurtyny, 2) walki ze zjawiskiem nielegalnej emigracji spoza Wspólnoty, i co za tym idzie 3) pomocy dla krajów Trzeciego Świata przy jednoczesnym zamknięciu granic europejskich.

Wyniki wyborów europejskich przyniosły 5,5% poparcia dla MSI (a zatem utratę jednego miejsca w PE w stosunku do wyborów w 1984 r.), 10 miejsce dla FN, 6 dla niemieckich Republikaner i po jednym dla EPEN, Ulsterskiej Partii Unionistycznej oraz belgijsko-flamandzkiego Vlamms Blok. Ostatecznie rok 1989 oznaczał koniec istnienia ER, przede wszystkim z powodu konfliktu pomiędzy MSI z niemieckimi Republikanerem Franza Schönhubera wokół włoskiego charakteru Południowego Tyrolu (Górnej Adygi), którą negowali nacjonałiści niemieccy oraz imigranci włoskich pracujący w Niemczech. Po

³⁰ Zob. *I giovani della Destra rilanciano la sfida al mondialismo*, „Il Secolo d'Italia”, 7 maja 1989, s. 5.

rozwiązaniu ER 25 lipca 1989 roku powstała grupa techniczna prawicy europejskiej (Gruppo Tecnico delle Destre Europee), natomiast MSI wstąpiła do grupy niezależnych.

Fini, który po niesatysfakcjonujących wyborach do PE odsunął się od Le Pena i reprezentowanego przez lidera FN stanowiska ksenofobicznego, na XVI kongresie MSI-DN w styczniu 1990 r. przegrał starcie o przywództwo partii z Pino Rautim, czołowym reprezentantem najbardziej nieprzejednanego i ortodoksyjnego skrzydła partii. Rauti zrywał z wypracowaną przez Almirante koncepcją MSI-DN jako prawicy narodowej, twierdząc, że MSI nie mógł być prawicą, gdyż na prawicy znajdują się konserwatyści i burżuazja, a faszyzm zawsze miał charakter rewolucyjny, antykapitalistyczny i ludowy. Dlatego też powinien stanowić alternatywę zarówno dla komunizmu, jak i demokracji liberalnej. Jednocześnie demonstrował silny antyamerykanizm i krytykował NATO jako instrument amerykańskiej dominacji w Europie³¹. Rewolucyjny radykalizm Rautiego nie znalazł jednak poparcia wyborców. Po serii dotkliwych porażek w wyborach regionalnych w latach 1990–91 Rauti podał się do dymisji i na fotel sekretarza politycznego powrócił Fini. Powrót Finiego w 1991 roku rozpoczął fazę transformacji ugrupowania w kierunku centroprawicowym i proeuropejskim.

4. Od eurorealizmu do Europy konfederalnej – transformacja ideowa Gianfranco Finiego

Na przełomie lat 1992–1993 pojawiła się dla MSI szansa na wyjście z izolacji politycznej. Przyczyniło się do tego kilka wydarzeń: 1) w wyniku referendum z 1992 r. wprowadzono nowy system wyborczy do parlamentu, który zakładając wybieranie 75% członków obu izb w trybie większościowym, a tylko 25% z puli proporcjonalnej (i to wyłącznie dla partii, które uzyskały przynajmniej 4% głosów), faworyzował wielkie ugrupowania oraz szerokie koalicje; 2) akcja „czyste ręce”, zainicjowana przez mediołańskiego prokuratora Antonio Di Pietro, ujawniła powszechną korupcję rządzącej klasy politycznej (przede wszystkim chadeków i socjalistów) i spowodowała radykalne zmiany na włoskiej scenie politycznej. W rezultacie w wyborach samorządowych przeprowadzonych pod koniec 1993 r. dobrze wypadły partie pozostające dotąd w opozycji: dawni komuniści, którzy w 1991 r. rozwiązali PCI i utworzyli Demokratyczną Partię Lewicy (PDS) oraz MSI; 3) pod koniec 1993 r. na włoskiej scenie politycznej pojawiała się nowe ugrupowanie Forza Italia Silvio Berlusconi, które było skłonne poprzeć kandydaturę Gianfranco Finiego w wyborach administracyjnych w Rzymie, w zamian za uznanie przywództwa Berlusconi nad włoską centroprawicą. Fini, wyczuwając, iż nadszedł właściwy moment, żeby MSI-DN wyszła z izolacji politycznej i zaistniała na

³¹ M. Bankowicz, *Faszyzm po faszyzmie...*, s. 61.

scenie politycznej Włoch, zdecydował się wykorzystać opracowany przez politologa z Florencji Domenico Fisichella projekt utworzenia Sojuszu Narodowego (AN, Alleanza Nazionale), to znaczy nowej formacji politycznej, skupiającej narodową prawicę demokratyczną, wyzwoloną z faszystowskich obciążeń. Sojusz Narodowy (AN), powstały oficjalnie 28 i 29 stycznia 1995 r., określał się jako ugrupowanie prawicowe, narodowe i konserwatywne, któremu bliskie były francuskie wzorce gaullistowskie. Odrzucał więc głoszone przez MSI-DN koncepcje narodowego państwa pracy, a także rozwiązania korporacyjne, uznając niepodważalność zasad, instytucji i mechanizmów ustroju demokratycznego³². Za najlepszy dla Włoch model ustrojowy uznawał prezydenccjalizm połączony z rozbudowanymi formami demokracji pośredniej. W programie polityki europejskiej AN opowiedział się wyraźnie za integracją europejską. Na I kongresie założycielskim w styczniu 1995 roku zadeklarowano: „Włochy muszą dążyć do stworzenia konstrukcji europejskiej, nie ograniczonej jedynie do przestrzeni ekonomiczno-monetarnej, lecz inspirowanej wspaniałą ideą Ojców-Założycieli: Adenauera, De Gasperiego, Monneta, Schumana, oraz wierną koncepcji prekursora Richarda Coudenhove Kalergiego, który już w 1923 roku w swojej Paneuropie zarysował projekt jedności europejskiej”³³. Fini odrzucił też propozycję Le Pena zawiązania dawnego sojuszu skrajnej prawicy w Parlamencie Europejskim: „Byliśmy Le Penem, jesteście Chirakiem” –zadeklarował.

Wybory parlamentarne z 27 i 28 marca 1994 r., w których AN na południu i centrum kraju wystąpił w koalicji z Forza Italia w ramach Bieguna Dobrego Rządu (Polo del Buon Governo) a na północy samodzielnie, zakończyły się wielkim sukcesem nowego ugrupowania. Na AN głosowało 5,2 miliona Włochów, tj. 13,5% elektoratu, co dało jej trzecie miejsce po Forza Italia i PDS. Stanowisko wicepremiera objął Giuseppe Tatarella, a inni byli członkowie MSI otrzymali 5 tek ministerialnych. Tym samym po raz pierwszy od 1945 r. partia neofaszystowska weszła w skład koalicji rządowej. Po przegranej w kolejnych, przedterminowych wyborach parlamentarnych w kwietniu 1996 r., w której Sojusz Narodowy ponownie wystąpił w kierowanej przez Berlusconiego koalicji Biegun Wolności (Polo della libertà), rywalizującej z centrolewicowym blokiem Drzewo Oliwne (Ulivo), znalazł się w opozycji. Ponownie powrócił do władzy w maju 2001 r., kiedy to centroprawica zgrupowana w bloku Dom Wolności (Casa della Libertà) pokonała obóz centrolewicowy, w wyniku czego na czele rządu stanął Silvio Berlusconi,

³² Z przeprowadzoną transformacją polityczną jako aktem zdrady ideałów i tradycji faszyzmu nie pogodziła się wąska grupa działaczy skupiona wokół Pino Rautiego. Nieprzejednani zwolennicy faszystowskiej nostalgii utworzyli własną partię Ruch Społeczny – „Trójkolorowy Płomień” (Movimento Sociale „Fiamma Tricolore”, które nie odegrało jednak większego znaczenia w życiu politycznym). Jeszcze mniejsze wpływy miały dwa inne ugrupowania kontynuujące tradycję faszyzmu – Front Narodowy (Fronte Nazionale) i Nowa Siła (Forza Nuova). Cyt. za M. Bankowicz, *Faszyzm po faszyzmie...*, s. 63.

³³ Cyt. za G. Fini, *L'Europa che verrà. Il destino del continente e il ruolo dell'Italia*, Fazi Editore, Roma 2003, s. 16.

Fini natomiast otrzymał funkcję wicepremiera, a 4 członków AN objęło urzędy ministerialne. Począwszy od 1994 roku Fini publicznie zerwał z tradycją faszystowską, deklarując wielokrotnie w czasie publicznych debat, że „AN nie jest kontynuatorem faszyzmu, gdyż ten stanowi już zamkniętą kartę” i podkreślił wartość antyfaszyzmu jako „niezwykle istotnego ruchu w historii współczesnej, dzięki któremu do Włoch mogły powrócić wartości demokratyczne”³⁴. W listopadzie 2003 r. podczas oficjalnej wizyty w Izraelu, zwiedzając m.in. instytut Yad Vashem, stwierdził, że „włoski faszyzm był haniebną kartą” oraz potępił rasistowską politykę nazizmu niemieckiego, którą w 1938 r. zaadoptował włoski faszyzm³⁵. Publicznie skrytykował też zjawisko ksenofobii i rasizmu, a nawet wystąpił z inicjatywą przyznania prawa głosu w wyborach administracyjnych legalnie mieszkającym we Włoszech emigrantom.

Na poziomie europejskim Alleanza Nazionale przystąpiła do Sojuszu na rzecz Europy Narodów (ang. Alliance for Europe of the Nations, AEN), będącego europejską partią polityczną o profilu narodowo-konserwatywnym, istniejącą w latach 2002–2009. W czasie VI i VII kadencji Parlamentu Europejskiego przedstawiciele AN zasiedli natomiast we frakcji Unii na rzecz Europy Narodów.

W 2002 roku Fini został delegatem z ramienia włoskiego rządu do europejskiego Konwentu przygotowującego projekt konstytucji UE. O wyraźnej konwersji lidera AN w kierunku proeuropejskim świadczy jego autoryzowany wywiad przeprowadzony przez Carlo Fusiego i opublikowany pod tytułem *L'Europa che verrà il destino del continente e il ruolo Dell'Italia (Europa, która nadejdzie, los kontynentu i rola Włoch)* w 2003 roku. Fini dokonując w nim rozróżnienia pomiędzy nacjonalizmem, tradycyjnie przypisywanym prawicy, który jego zdaniem jest zjawiskiem szkodliwym, niosącym za sobą błędne przekonanie o wyższości własnego narodu, imperializmem oraz ekspansjonizmem a podkreśleniem wartości własnej tożsamości narodowej, jako „naturalnego sensu przynależności do określonej wspólnoty narodowej”, będącej zjawiskiem pozytywnym³⁶, wykazywał, że konwencja europejska miała na celu pokonać ograniczenia związane z istotą poszczególnych narodów oraz zharmonizować ich rozwój, w zgodzie z innymi narodami europejskimi. Podkreślał wagę zachowania tożsamości narodowych, zwracając uwagę, że całokształt tożsamości europejskiej tworzy kultura europejska, będącą połączeniem dziedzictwa kulturowego poszczególnych narodów³⁷. Idąc dalej

³⁴ W wywiadzie dla telewizji RAI UNO 25 kwietnia 1994 roku stwierdził, iż „faszyzm narodził się z Mussolinim, rozwijał się z nim i z nim umarł”. Cyt. za P. Ignazi, *Il polo escluso...*, s. 443.

³⁵ „La Repubblica” 28 XI 2003, „Il Corriere della sera” 28 XI 2003. Stwierdzenie to wywołało burzę w Sojuszu Narodowym, którego szeregi opuścili bardziej radykalni członkowie na czele z Alessandrą Mussolini.

³⁶ Zob. G. Fini, *op. cit.*, s. 17.

³⁷ „Europa nie jest obrazem o wielu kolorach, odcieniach i tonach. Jest mozaiką, złożoną z wielu elementów. Każdy element ma swój kształt, swoją określoną tożsamość”. *Ibidem*, s. 21.

w swoich rozważaniach, zaznaczał, że jedność Europy wynika także ze wspólnych żydowsko-chrześcijańskich korzeni. Stąd też, aczkolwiek postulował zjednoczenie Europy jako jedynej gwarancji na zapewnienie trwałego pokoju w przyszłości, opowiadał się za „Europą ojczyzn”, przeciwko ścisłej federacji. Rozważając z kolei relacje pomiędzy Europą i Stanami Zjednoczonymi w kategoriach współpracy wielostronnej („multilateralismo cooperativo”), podkreślał konieczność prowadzenia polityki zagranicznej i obronnej UE we współpracy z NATO oraz pozytywnie postrzegał rozszerzenie Unii na wschód o kraje Europy Środkowej, a także Turcję. Podkreślił również konieczność regulacji zjawiska imigracji tak na poziomie narodowym, jak i wspólnotowym. W koncepcjach Finiego nie trudno dostrzec zbieżności z postulatami zawartymi w statucie Unii na rzecz Europy Narodów (UEN), jak m.in. 1) dążenie do umacniania fundamentów cywilizacji łącińskiej w Europie, w tym poszanowanie dla osoby ludzkiej, 2) obronę zasad wolności, solidarności i równości ludzi, 3) poszanowanie dla tradycji, suwerenności, demokracji i tożsamości narodów Europy, 4) działanie na rzecz stabilności w świecie i zachęcanie do dialogu pomiędzy narodami, 5) uznanie rodziny za podstawową komórkę społeczeństwa, która głosi świętość życia i sprzeciwia się wyłącznie materialistycznej koncepcji społeczeństwa, 6) obronę jakości życia i ochronę środowiska, 7) rozwijanie wspólnej polityki zagranicznej i obrony we współpracy z ONZ, NATO, OBWE i innymi organizacjami międzynarodowymi oraz wzmocnienie relacji ze Stanami Zjednoczonymi, żeby ściśle współpracować w rozwiązywaniu problemów międzynarodowych, 8) prowadzenie wspólnej polityki zagranicznej, wspieranie budowy demokracji przez wszystkie narody Europy i rozwijanie bliskiej współpracy z tymi krajami świata, które tradycyjnie przyjmowały imigrację z państw europejskich.

W wyborach parlamentarnych w kwietniu 2006 r. AN utrzymał pozycję trzeciej co do wielkości partii włoskiej, zdobywając 12,3% głosów. W kwietniu 2008 roku, po kolejnym zwycięstwie koalicji centroprawicowej w wyborach parlamentarnych, Fini został wybrany marszałkiem Izby Deputowanych. W 2009 roku był także współzałożycielem wraz z Silvio Berlusconi partii Lud Wolności (Popolo Della Libertà), jednak po rozbieżnościach w poglądach z Berlusconi i przede wszystkim zrażony ciągłymi atakami premiera na wymiar sprawiedliwości, opuścił PDL, zakładając w lutym 2011 roku klub parlamentarny Futuro e Libertà per l'Italia. Popierając w kolejnych wyborach w 2013 roku ugrupowanie proeuropejskie byłego premiera Mario Montiego Scelta Civica nie został wybrany do parlamentu.

5. Eurosceptycyzm umiarkowany: wizja Europy w programie partii Fratelli d'Italia

Aktualnie na włoskiej scenie politycznej funkcjonuje jedno ugrupowanie, które odwołuje się do tradycji Sojuszu Narodowego. Jest to Fratelli d'Italia – Alleanza Nazionale (które aż do 24 lutego 2014 roku nosiło nazwę Fratelli d'Italia – Centrodestra Nazionale), prawicowa partia polityczna założona 21 grudnia 2012 roku przez trzech byłych członków Popolo della Libertà: Giorgię Meloni, eksministra do spraw polityk młodzieżowych w IV rządzie Silvio Berlusconi; Ignazio La Russa, ekslidera młodzieżówki MSI Fronte della Gioventù w latach 70.; a następnie bliskiego współpracownika Gianfranco Finiego i Guido Crosetto, podsekretarza w Ministerstwie Obrony w IV rządzie Berlusconi. Aktualnie Fratelli d'Italia funkcjonuje jako klub parlamentarny w Izbie Deputowanych, liczący 9 posłów (wśród których są liderzy partii Meloni i La Russa), nie posiadają natomiast reprezentacji w Senacie. W swoim programie partia nawiązuje do wartości i tradycji Alleanza Nazionale postulując hasła konserwatyizmu narodowego i konserwatyizmu społecznego. Uważane jest za ugrupowanie umiarkowanie eurosceptyczne, głoszące takie wartości, jak respektowanie wolności jednostki i poparcie dla wolnego rynku, przy jednoczesnej deklaracji konieczności opuszczenia przez Włochy strefy Euro. Aż do ostatnich wyborów europejskich, jako spadkobiercy Popolo della Libertà (PPE), należeli do grupy Europejskiej Partii Ludowej w Strasburgu, aczkolwiek deklarowali chęć przystąpienia do grupy Europejskich Konserwatystów i Reformatorów (ECR). Wyniki ostatnich wyborów europejskich (3,66% głosów) nie zapewniły tej partii jednak miejsc w PE.

Analizując stanowisko naczelnego ugrupowania postfaszystowskiego we Włoszech w kwestii stosunku do procesu integracji europejskiej, począwszy od Ruchu Społecznego poprzez Sojusz Narodowy aż do Fratelli d'Italia, można zauważyć wyraźną ewolucję od idei eurosceptycznych (wrogich idei zjednoczonej Europy) w latach 40., poprzez stopniowe zbliżenie do koncepcji eurorealistycznych (rozpoczęte w latach 50. i kontynuowane do końca lat 80.), następnie poparcie dla programu konfederalizmu europejskiego Europy Ojczyzn, którego głównym przedstawicielem był Gianfranco Fini w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku, aż do powrotu do umiarkowanego eurosceptycyzmu w czasie ostatnich wyborów europejskich w 2014 roku.

